

**2023-YILDA CHORVOQ SUV OMBORI SOHILIDAGI ARXEOLOGIK
QIDIRUV ISHLARI XUSUSIDA**

Normurodov Dilmurod Raxmatullayevich

O'zMU, Arxeologiya kafedrasi dotsenti, t.f.f.d. (PhD).

Annotatsiya: *Ushbu maqolada 2023-yil Sijjakda o'tkazilgan tekshiruv natijasida aniqlangan arxeologik topilmalar tahlilga torilgan bo'lib, topilmalarning so'ngi bronza davri dasht chorvador aholisi qabilalarining andronova madaniyatiga, Toshkent vohasidagi ilk dehqon jamoalarining burgulik madaniyatiga, Sirdaryo o'rta oqimi o'ng sohilida o'ziga xos o'troq shaharsozlik an'anasini yaratgan aholi vakillarining qovunchi madaniyatiga va O'rta Osiyo I-renesansi (IX–XII asrlar) davriga tegishliligi haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Chorvoq, Sijjak, andronova madaniyati, burgulik madaniyati, qovunchi madaniyati, qabr, kulolchilik buyumlari, sopol, ko'za, dresva.*

Ma'lumki, so'ngi yillarda O'zbekistonning turli viloyat va tumanlaridagi turistik ahamiyatga molik joylariga mahalliy va xorijiy sayyohlarning tashrifi jadallashmoqda. Ayniqsa, kunning ochiq, quyoshli mavsumlaridagi dam olish kunlari shaharda yashovchi aholining tabiiy toza havoli va manzarali tog'larda, adirliklar qo'ynida, suv bo'ylarida hordiq chiqaruvchiliri soni keskin ortib bormoqda. Ana shunday sayohatchilar dam olish paytida turli tasodiflarining guvohi ham bo'lishmoqda. Jumladan, 2023-yilning mart oyida Toshkent viloyati, Bo'stonliq tumanidagi Chorvoq suv ombori qirg'oqlariga dam olish uchun tashrif buyurgan O'zbekistinklik sayyohlardan bir guruhi mazkur suv omborning qirg'og'ida odam skelet suyaklari sochilib qolganligiga duch kelishgan. Bu xabar aks etgan videoning tarqalishi [1] ushbu hududni aniqlash va odam suyaklar topilgan hududda arxeologik yodgorliklar mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash maqsadida surishtiruv-qidiruv ishlari olib borildi.

Chorvoq suv ombori atroflarida olib borilgan surishtiruv-qidiruv ishlari natijasida odam suyaklari tasvirga olingan joy ushbu suv omborning shimoli-sharqdan kelib qo'shiladigan Piskomsoyning o'ng sohilida, hozirda suv ombor hududiga kiradigan qismida, suv omborning "Sijjak" MFYga tutash qirg'oqlarida, dengiz sathidan 880 m balandlikda joylashganligi aniqlandi. Ushbu hudud tekshirilganda maydoni 0.5 ga keladigan joy qabriston o'rni bo'lganligi ma'lum bo'ldi. Bu qabristonga ko'milgan marhumlarning qabrlari Chorvoq suv ombori suvi sathining pasayishi natijasida ochilib qolgan bo'lib, suv qabrlardagi marhumlarning ayrim suyaklarini oqizib ketgan. Marhumlar musulman an'anaga mos ravishda chalqancha yotqizilib, boshi shimolga, oyog'i janubga yo'naltirilgan, yuzlari esa o'ng ya'ni, kun botar – qib'la tomonga burib qo'yilgan holatda dafn etilgan. Qabrlardagi marhumlarning suyaklari suv, nam, quyosh tasirida yaxshi saqlanmagan. Jumladan, ochilib qolgan va nisbatan qoniqarli saqlangan qabrlardan birining eni – 70 sm, bo'yi 185 sm bo'lib, bu qabrga dafn etilgan marhum suyaklaridan o'mirtqa, umrov, kurak, yelka, bilak, tirsak suyaklari, chap qo'lining ayrim barmoqlari, bosh, pastki

jag' suyagi va undagi uch dona tishi saqlanib qolgan. Bu skeletning qaysi jinsdagi odamga tegishlilikini aniqlashda yordam beradigan tos suyagi chirigan, o'mirtqa suyagi esa tuproq bilan qorishib ketgan. Qolgan suyaklari esa suvga oqib ketgan. Shu sababli uning jinsini aniqlash qiyin.

Chorvoq suvi sathining pasaygan sohilida aniqlangan qabristondaga qidiruv ishlarida marhumlarning qabrlari va suyaklaridan tashqari, yer ustida sochilib yotgan sopol idishlarning parchalariga, metall eritishdan hosil bo'lgan toshqol (shlak)larga ham duch kelindi. Ammo maydonda madaniy qatlam izlari kuzatilmadi. U yerdan topilgan sopol buyum namunalari qo'lda va kulolchilik charxida yasalgan xollari topildi. Qo'lda yasalgan sopol idishlarini o'zining shakl-shamoili va yasaliush uslubiga ko'ra quyidagicha uch turga bo'lish mumkin:

1) birinchi guruhdagi sopol idish namunalari turi kam bo'lib, ular asosan tuvak shaklidir. Bu turdagi sopol idish parchalari qoramtir-qizg'ish rangda. Asosan ularni sirti yelka va bo'yin qismiga aylanasi bo'ylab nuqta-nuqta shaklidagi bosma bezaklar berilgan (1-rasm). Botiq nuqtachalardan iborat bo'lgan bunday bezaklardan uchburchak, to'g'ri chiziq, ayri chiziq kabi shakllar hosil qilingan. Idishlar mo'rt va sifatsiz pishirilgan. Ularni yasash paytida loyiga oq rangdagi chig'anoqning maydalangan bo'lakchalari qo'shilgan. Bu turdagi idishlar tuzilishi, bezalishi va loyi tarkibiga ko'ra bronza davri dasht chorvadorlarining andronova madaniyati sopol idishlariga o'xshash [2, 10; 3, 70-78]. Bu madaniyatga xos bo'lgan ashyoviy dalillar ilgari ham Toshkent vohasining Chirchiq daryosi va uning o'zanlari bo'ylaridan, jumladan Chorvoq suv omboridan boshlanadigan shuningdek, Ohangaron daryosi havzasining yuqori oqimi o'ng sohilidagi Ertoshsoy bo'yidan va Ohangaronning o'rta oqimi o'ng sohilida joylashgan Quyun yodgorliklaridan topilgan. Ular miloddan oldingi II ming yillikning o'rtalari bilan davrlashtirilgan [4, 233-237; 5, 65-66; 6, 99-112; 7, 147; 8, 279-281]. Bu Chorvoq suv omborining "Sijjak" MFYga tutash sohilidan yangi aniqlangan birinchi turdagi qo'lda yasalgan idishlarni miloddan oldingi II ming yillikning o'rtalari bilan sanalashga imkon beradi;

2) qo'lda yasalgan sopol idishlarining ikkinchi guruhi kichik bo'laklardan iborat bo'lganligi sababli ularning tuzilishini tiklash, qanday idishlarga tegishlilikini aniqlash mushkul. Ularni asosiy qismining sirtiga yupqa qilib qizil angob surtilgan (2-rasm). Bu idishlarni devori biroz qalinroq va loyiga maydalangan toshchalar, shamot (o't-olovga chidamli qilib pishirilgan loy yoki kaolin)lar aralashtirilgan. Ayrim sopol parchalarini ichki tomonida to'r shaklidagi motaning izlari saqlangan bo'lib, bu ularni yasashda mato qolipdan foydalanganligini ko'rsatmoqda (2.6, 2.9-rasmlar). Yangi aniqlangan ikkinchi guruhdagi idishlarning yasaliishi va tayyorlash texnologiyasi Toshkent vohasining Ohangaron daryosi o'rta oqimi chap sohilidagi Quyun yodgorligidan, o'ng sohilidagi Burgulik (Burganlik) qishlog'idan, Kindiqtepa yodgorligidan, Chirchiq daryosi o'rta oqimi o'ng sohilidagi Shoshtepa yodgorligidan, Chirchiq daryosi quyi oqimi o'ng sohilidagi Qovunchitepa va Yug'ontepa, kabi yodgorliklaridan, shuningdek, Parkent tumanidagi Parkentsoy havzasidagi Qal'aibalo kabi arxeologik yodgorliklardan topib o'rganilgan sopol idishlarga aynan o'shxash [9, 251-256; 10, 56-67; 11, 495-496; 12, 522-523; 13, 66; 14, 39-51; 15, 19; 16,

52-53]. Ular miloddan oldingi XIII–IV asrlar bilan belgilangan “burgulik madaniyati” ga oiddir [10, 56-67]. Shunga ko‘ra ikkinchi guruhdagi yangi topilmalarni yuqoridagi madaniyat va uning davri bilan mosligini aytish mumkin;

3) qo‘lda yasalgan uchinchi guruhdagi sopol idish parchalari ko‘za, qadah-kurujka kabi idishlarga tegishli bo‘lib, idishlarning sirtiga qizil rangdagi angob surtilgan (3.1–3.8-rasmlar). Ularning loyiga mayda qum-tosh, ohak, dresva (tog‘ jinslarining nurashidan hosil bo‘lgan sementlanmagan hosilalar – mayda shag‘al)lar qo‘shilgan. Bu turdagi idishlar angoblanishi va loyining tarkibi, yasaliş uslubi jihatidan Toshkent vohasida keng topib o‘rganilgan va miloddan oldingi III asrning oxirlari / II – milodiy VI asrning o‘rtalari bilan davrlashtirilgan “qovunchi madaniyati” sopol idishlari bilan bir xil o‘xshashlikda [7, 92-96; 10, 70]. Shuni ham ta’kidlash joizki, ayrim tadqiqotchilar bu “qovunchi madaniyati”ning yakunlani tog‘li mintaqalarda VIII asrlarga qadar davom etganligini e’tirof etishganlar [17, 16; 18, 184; 19, 84]. Uning davrni qanday sanalanishidan qat’iy nazar “Sijjak” MFY yaqinidan yangi topilgan qo‘lda yasalgan uchinchi guruhdagi idishlarni “qovunchi madaniyati” davri bilan sanalash mumkin. Ammo ularning aniq bosqichini belgilaydigan ashyolar topilmaganligi sababli idishlarning qaysi bosqichga tegishligini aytish qiyin;

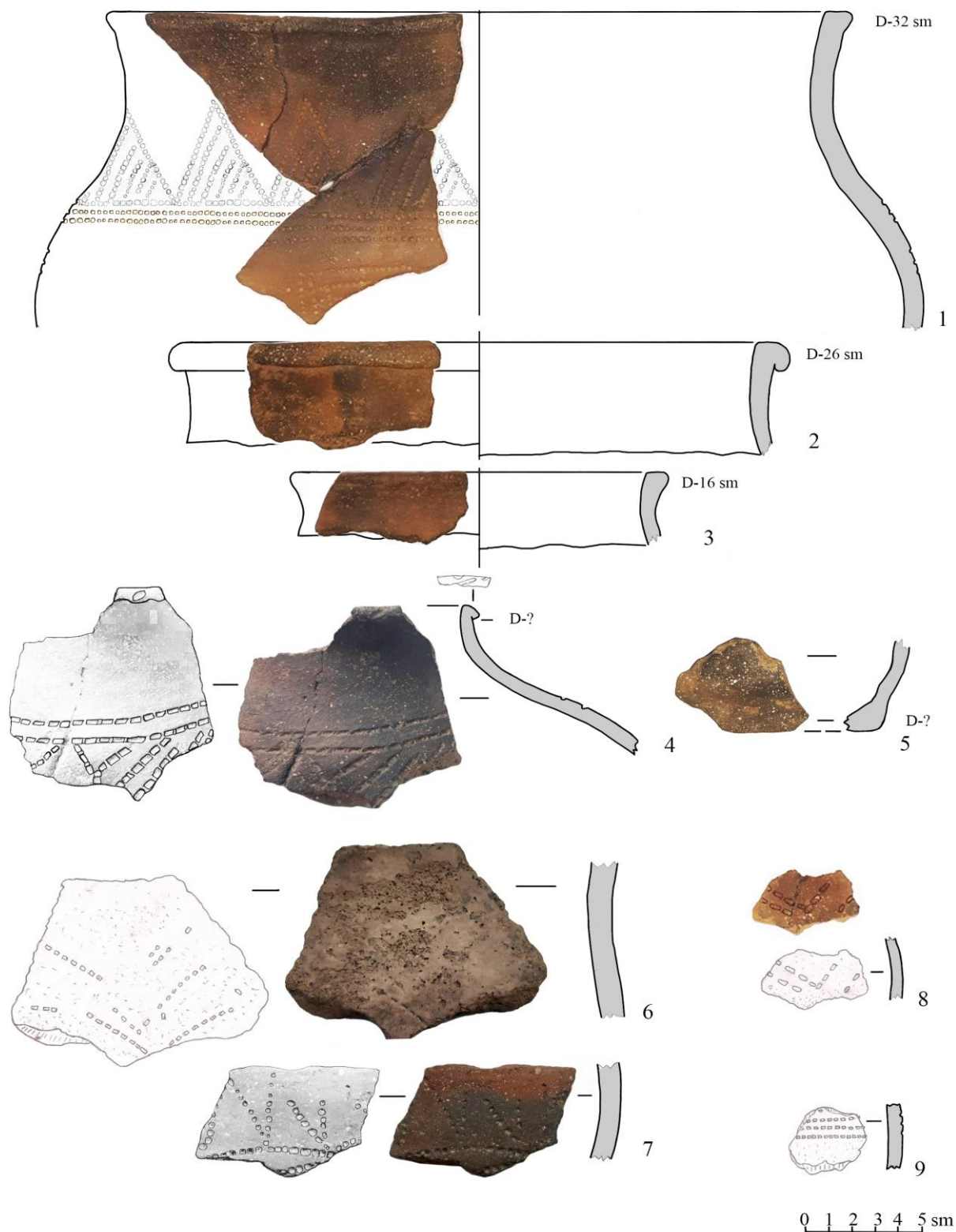
Chorvoq suv ombori sohilining “Sijjak” MFY yaqinidan topilgan kulolchilik charxida yasalgan sopollarining sirlangan hamda sirsiz bo‘laklari mavjud (3.9–3.18. Ular kosa va ko‘za kabi idishlarga tegishli bo‘lib, kosalarga tegishlilari oq ragda angoblanib, uning ustidan yaltiroq oq va yashil rangda sirlangan (3.9-rasm). Sirsiz idash parchalari ko‘zalarga tegishli bo‘lib, ulardan ayrimlarini sirtiga taroqsimon asbob bilan aylanasiga tirnab bezak berilgan (3.11-rasm). Bu turdagi sirli va sirsiz idishlar Toshkent vohasidagi ko‘plab arxeologik yodgorliklarning qoraxoniylar davri (XI–XII asrlar)ga oid madaniy qatlamlaridan topib o‘rganilgan sopol idishlariga o‘xshashdir [10, 162-163; 13, 92-96]. Shunga asoslanib yangi aniqlangan charxda yasalgan sirli va sirsiz idishlarni yuqoridagi kabi davrlashtirish mumkin.

Shunday qilib, Toshkent viloyati, Bo‘stonliq tumanidagi Chorvoq suv omborining “Sijjak” MFY ga tutash hududida olib borilgan qidiruv ishlarida musulmon an’anasida marhumlar dafn etidlgan qabriston, qabriston maydonidan miloddan oldingi II ming yillikning o‘rtalaridan – to milodiy XII asrlargacha bo‘lgan davrlarga tegishli bo‘lgan sopol buyum namunalari topildi. Bu o‘rganilgan hududda yuqorida keltirilgan davrlarda aholi muntazzam yashganligini bildiradi. Shu bilan birga hududdan “burgulik madaniyati”ga tegishli materiallarining topilishi diqqatga sazovvordir. Bunday ashyolar ilk marotaba tog‘li hududa aniqlanganligi bilan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu avvallari aniqlanganidek, ushbu madaniyat vakillarning nafaqat daryo havzalarining o‘rta oqimida balki, yuqori oqimi havzalarida ham hayot kechirganliklarini ko‘rsatmoqda. Shuningdek, bu topilmalarning sayyohlar bahonasida topilishi va dastlabki o‘rganilishi kelgusida Chorvoq suv ombori sohillarini uning suv sathi pasaygan mavsumda sinchiklab tadqiq qilish kerakligini ko‘rsatmoqda. Shunda yuqoridagi keltirilgan ayrim munozarali maslarni kengroq hal qilishga imkon tug‘ilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET SAHIFALARI RO'YHATI

1. Чорвоқ сув омбори қирғоқларида одам суяклари топилгани акс этган видео // <https://www.qalampir.uz/news/chorvok-da-topilgan-odam-suyaklari-79838>
2. Баратов С. Р. Тошкент воҳаси сўнги бронза даврида // Тошкент воҳаси археологияси. – Тошкент, 2009. 10-бет.
3. Зубова А. В. происхождение населения андроновской (Федоровской) культуры Западной Сибири по одонтологическим данным // Вестник археологии, антропологии и этнографии. 2012. – № 2 (17). – С. 70–78.
4. Аскарлов А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. – Тошкент, 2015. 233 – 237-б. (– 680 б).
5. Воронец М. Э. Браслеты бронзовой эпохи Музея истории АН Уз ССР // Труды Института истории и археологии АН Уз ССР. – Том 1. – Тошкент, 1948. – С. 65–66.
6. Ильясова С. Р., Максудов Ф. А., Хамидов О. А., Лингмей Лин, Вульферт Э. Ф., Нормуродов Д. Р. Раскопки на Куюне в 2018-2019 годах // ИМКУ. – С. 99–112.
7. Оболдуева Т. Г. Погребения эпохи бронзы в Ташкентской области // КСИИМК. – Москва, 1955. – Вып. 59. – С. 147.
8. Тереножкин А. И. Клад андроновских бронзовых предметов из Бричмулла близ Ташкента // СА. – № 3. – Москва, 1962. – С. 279–281.
9. Ergashev O. Toshkent vohasining paleometall davri yodgorliklarining o'rganilish tarixi // Жамият ва инновациялар. 2022. № 10. 251–256-бетлар.
10. Normurodov D. R. Toshkent vohasining qadimgi va o'rta asrlar davri moddiy madaniyati tarixi (miloddan avvalgi XIII – milodiy XIII asr boshlari). – Toshkent, 2023. 56–67, 162–163-b. (465 b)
11. Алимов К., Буряков Ю.Ф., Дуке Х. Исследования в Ташкентского области // АО в 1975. – Москва, 1976. – С. 495–496.
12. Алимов К., Буряков Ю.Ф., Дуке Х. Работы по своду археологических памятников Ташкентского оазиса // АО в 1976. – Москва, 1977. – С. 522–523.
13. Буряков Ю. Ф. Генезис и этапы города и городской культуры Ташкентского оазиса. – Ташкент: Фан, 1982. – С. 66, 70, 92–96. (212 с)
14. Буряков Ю. Ф., Дадабаев Г. Памятники античного времени в Ташкентском оазиса // ИМКУ. Вып. 10. – Ташкент: Фан, 1973. – С. 39–51.
15. Дуке Х. Туябугузские поселения Бурглюкской культуры. – Ташкент, 1982. – С. 19. (95 с).
16. Спришевский В.И. Археологические памятники на берегах Ташкентского моря // История и археология Средней Азии. – Ашгабад, 1978. – С. 52–53.
17. Иномов О.У. Қовунчи маданияти ва унинг ўзбек халқининг шаклланишидаги роли. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2019. 16-бет. (54 б)
18. Левина Л.М. Керамика нижней и средней течения Сырдарьи в 1 тыс. н.э. – Москва, 1971. – С. 184. (251 с)

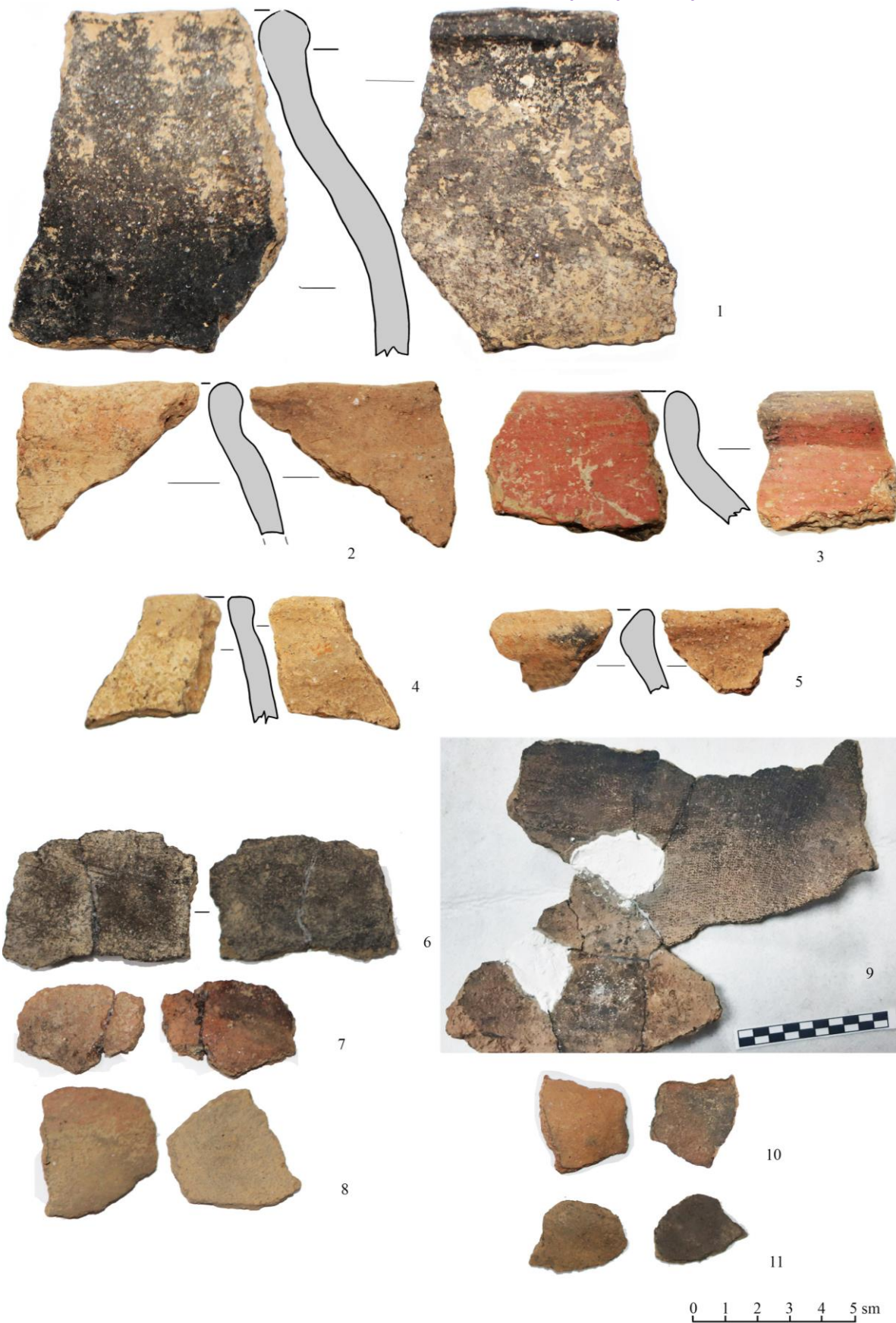
19. Муродалиев Р.Х., Рашидов Н.Н. Сўнгатк мазор-қўрғонида 2021 йилда олиб борилган археологик қазिशмалар // Ўзбекистонда археологик тадқиқотлар: 2021 йил 14-сон. – Самарканд, 2022. 84-бет.

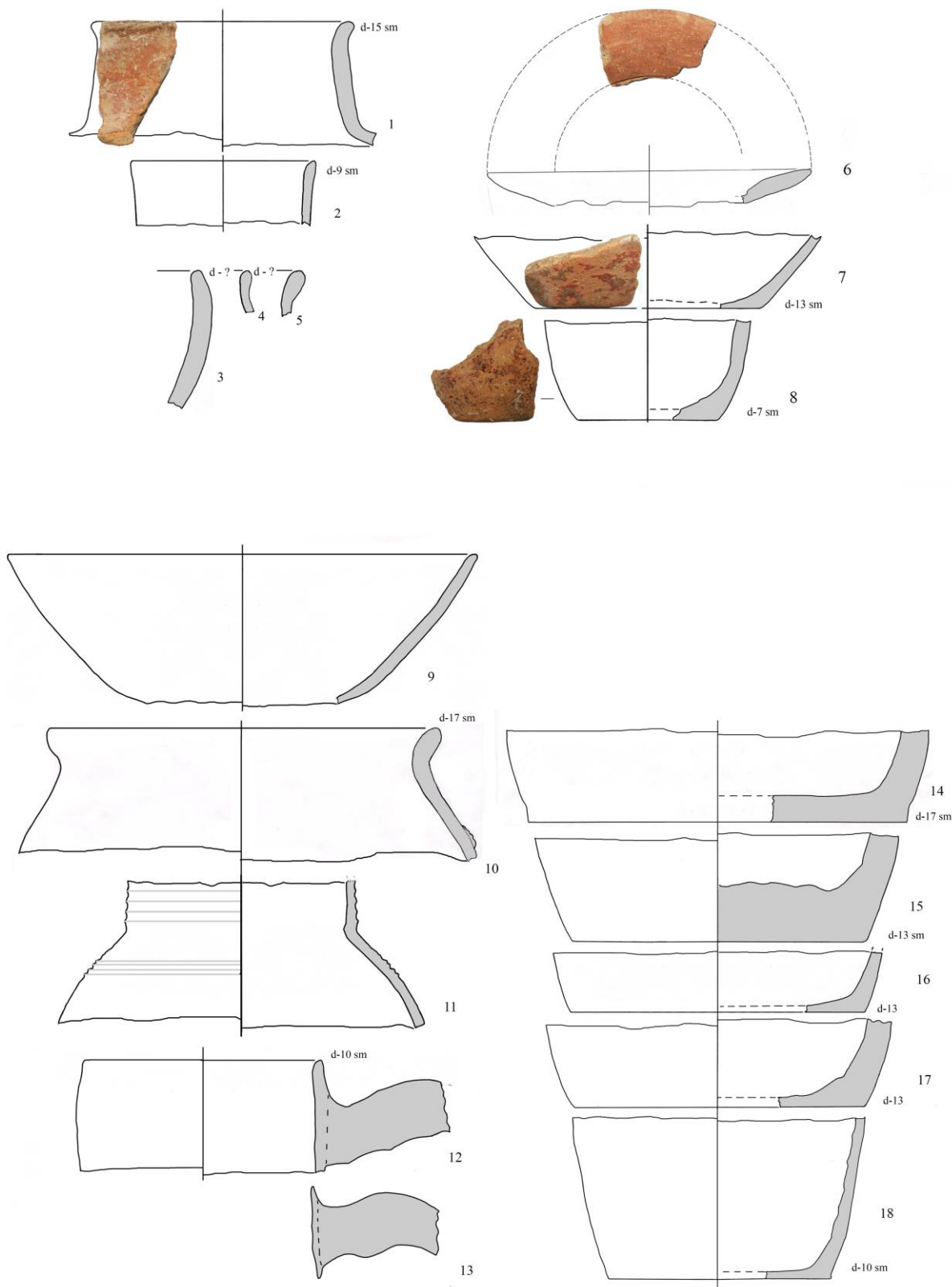
1-rasm. Chorvoq suv omborining “Sijjak” MFYga tutash qirg‘oqlaridan topilgan “andranova madaniyati”ga oid sopol buyum namunalari.

15.03.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

2-rasm. Chorvoq suv omborining “Sijjak” MFYga tutash qirg‘oqlaridan topilgan “burgulik madaniyati”ga oid sopol idish namunalari.

3-rasm. Chorvoq suv omborining “Sijjak” MFYga tutash qirg‘oqlaridan topilgan “qovunchi madaniyati” va XI–XII asrlarga oid sopol idish namunalari. 1–8-rasmlar “qovunchi madaniyati”ga oid sopol idish namunalari; 9–18-rasmlar XI–XII asrlarga oid sopol idish namunalari.